

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ПЪРВИЯТ НАЦИОНАЛЕН КОНГРЕС НА ДЕЛЕГАТИТЕ НА НЕЗАВИСИМИЯ САМОУПРАВЛЯЕМ ПРОФСЪЮЗ „СОЛИДАРНОСТ“ – УРОК ПО ДЕМОКРАЦИЯ

Гжегож Майхжак

Институт за национална памет (Полша)

Резюме. Създаденият през септември 1980 г. Независим самоуправляем профсъюз „Солидарност“ е не само профсъюз, но и значимо социално движение, а за своите членове – и школа по демокрация. Като се започне от демократично избраните комисии в предприятията, през регионалните власти и се стигне до националното ръководство – Националната споразумителна комисия. Апогей на това социално движение е Първият национален конгрес на делегатите на Независимия самоуправляем профсъюз „Солидарност“, който се провежда през есента на 1981 г.

Ключови думи: профсъюз „Солидарност“; Полска обединена работническа партия; Национална споразумителна комисия; Лех Валенса; Гданск

Създаденият през септември 1980 г. Независим самоуправляем профсъюз „Солидарност“ (НСП „Солидарност“) е не само профсъюз, но и социално движение, а за членовете на Съюза – и школа по демокрация. Като се започне от демократично избраните комисии в предприятията, през регионалните власти и се стигне до националното ръководство – Националната споразумителна комисия¹⁾. Без съмнение апогей на тази демокрация е Първият национален конгрес на делегатите на НСП „Солидарност“, проведен през есента на 1981 г. Конгресът е едно от най-важните събития в периода на легалната дейност на Профсъюза (от септември 1980 г. до декември 1981 г.). Протичането на конгреса е решаващо за съдбата на „Солидарност“ и на Полша, което е следствие от факта, че още след като приключва първата сесия на конгреса, властите на Полската народна република си дават сметка, че опитите им да поемат контрол над Съюза и да го подчинят на партията, са завършили не просто с неуспех, а с пълно фиаско и че за да постигнат тази своя цел, ще се наложи да използват сила. По данни на военното разузнаване на Германската демократична република на 15 септември 1981 г.,

т.е. между първата и втората сесия на Първия национален конгрес на делегатите (I НКД), министърът на вътрешните работи Чеслав Кишчак предлага на заседание на Политбюро на Централния комитет на Полската обединена работническа партия (ПОРП) да не се допуска провеждането на втора сесия на I НКД, да бъдат арестувани „всички екстремистки сили“ и да бъдат затворени границите. Ръководството на Полската обединена работническа партия не подкрепя неговото предложение²⁾. Това е един от няколко, но със сигурност най-сериозен опит да се въведе военно положение преди 13 декември 1981 г.

Според приетия на 22 септември 1980 г. устав на Профсъюза конгресът трябва да бъде свикван от Националната комисия на НСП „Солидарност“ веднъж на две години. Допуска се и свикване на извънреден конгрес – по искане на най-малко една трета от регионалните управления. Компетенциите му включват: 1) приемане на изменения в устава; 2) приемане на обща програма за дейността на профсъюза; 3) определяне на долна и горна граница на членския внос; 4) избор на членове на Националната комисия и на Ревизионната комисия; 5) разглеждане на отчетите на Националната комисия и на Ревизионната комисия³⁾.

В конгреса имат право да участват активно делегати на регионалните организации на Профсъюза, избрани на общи събрания на делегатите в отделните региони. Определянето на начина, по който да протече изборът, както и на броя им е задача на Националната комисия. На 9 април 1981 г. Националната споразумителна комисия свиква своя Избирателен екип, чиято единствена задача е „да се определи въз основа на проверените чрез извадки данни на регионалните избирателни комисии какъв ще бъде броят на избирателите в даден регион, за да се определи броят на делегатите на националния конгрес“⁴⁾. Избирателният екип прецизира и принципите за избор на делегати на конгреса. Приет е принципът делегатите на националния конгрес да бъдат избирани измежду делегатите на регионалните общи събрания, както и измежду останалите членове на Профсъюза и да бъде избран един делегат на 10 000 членове в региона. В случай че до следващите 10 000 членове липсват по-малко от 5000, даденият регион получава и следващ мандат⁵⁾.

На заседанията на Националната споразумителна комисия, проведени на 24 – 26 юли 1981 г., е утвърдена датата за провеждане на Първия национален конгрес на делегатите, както и неговата програма. Планирано е първата сесия на конгреса да се проведе между 5 и 7 септември 1981 г., а втората – от 26 септември до 3 октомври⁶⁾. Както пише по-късно Яцек Курон, „Идеята [конгресът] да се проведе в две части, беше изключителна [...] Благодарение на това имаше време да се направят консултации за промените в устава с членската маса на профсъюза, както изискваше подаденият за регистрация устав. Освен това, за да може конгресът да протече ефективно, следваше да бъде подготвен и докато проектите за устав, на които се предвиждаше да се посвети първата

част, не будеха особени страсти, то програмните проекти засилваха емоциите, а нямаше как да бъдат подготвяни преди конгреса⁷⁾“.

В крайна сметка, заседанията продължават няколко дни по-дълго – първата сесия приключва на 10 септември, а втората – на 7 октомври 1981 г. Конгресът се провежда в Гданск, в зала „Оливия“. Заседанията са предшествани от света литургия, отслужена в катедралата на гданския квартал „Олива“ от примас Юзеф Глемп.

Както става ясно от данните на Националната изборителна комисия, за конгреса са избрани 896 делегати, но до започването му мандати получават 865 души⁸⁾. Между сесиите на конгреса са разгледани направените от регионалните ръководства обжалвания на решенията на Националната изборителна комисия. С решение на комисията от 30 август и по силата на решение на Общото събрание на делегатите от региона на Лодз този регион получава още два допълнителни мандата. Общият брой на мандатите става 898⁹⁾. Броят на избраните делегати би могъл да е и по-голям, тъй като в района Подбескидие са избрани едва 20 от полагащите му се 22 участници в конгреса¹⁰⁾.

Делегатите на конгреса представляват 42 организации – 38 региона и четири други регионални структури (междуправителните учредителни комитети от Кенджежин Кожле, Кутновска земя и Ниса, както и от окръг Тарнобжеска федерация)¹¹⁾. Според непълните данни на Министерството на вътрешните работи най-много делегати са избрани в Силезийско-Домбровский регион (106), регион Мазовше (91) и регион Долна Силезия (92), най-малко представители имат Ниса и Тарнобжеска федерация (по двама), както и Кенджежин Кожле, Кутновска земя и Хелм (по трима)¹²⁾.

Във връзка с конгреса Центърът за социални и професионални дейности в Гданск провежда анкета сред делегатите, попълнена от 891 души. За съжаление, участниците в това вътрешносъюзно проучване невинаги отговарят на всички зададени им въпроси, поради което общият резултат невинаги достига 100 процента. Според анкетата сред делегатите преобладават лицата с работнически произход (47 %) и представителите на интелигенцията (32,8 %). Селски произход декларира 14,4 % от делегатите, а 5,5 % произхождат от „други класи и социални прослойки (селско-работнически, занаятчийски)“. Разбира се, данните за отделните региони изглеждат различно – в регион Горна Силезия работнически произход имат 71 % от представителите, докато в регион Мазовше, където преобладава интелигенцията – 57,6 %, а едва 29,3 % са от работническо потекло. Повече от половината делегати (50,7 %) имат висше образование, преди всичко абсолвенти на политехнически институти (37,2 %) и университети (34,6 %). Сред делегатите с висше образование има 49 доктори, 11 доктори на науките и 1 професор. Средно образование декларира 35,7 % от делегатите, а едва 2,6 % имат основно образование. По отношение размера на предприятията, в които работят, 31 % са представители на малки предприятия (до 500 работници),

38 % са от средни по размер предприятия (от 500 до 3000 работници) и 31 % от всички делегати представляват големи предприятия, в които работят над 10 000 души. Почти половината от делегатите (48,2 %) са участници в стачките, предхождащи създаването на „Солидарност“ (10,5 % са оглавявали стачните комитети на предприятията, в които работят, а 6,3 % са членували в президиумите на междузаводските стачни комитети). Членове на регионалните ръководства на профсъюзите са 51 % от делегатите – значителна група (29,8 %) в момента на анкетирането председателстват заводските профсъюзни комисии¹³⁾.

Данни за делегатите събира и Министерството на вътрешните работи, черпейки информация от споменатите анкети, които след въвеждането на военно положение стават притежание на службите за сигурност, както и от сведения, специално събирани от тези служби във връзка със съдимостта на делегатите и с емиграцията след 13 декември 1981 г. От данните на Министерството на вътрешните работи става ясно, че от 894-мата делегати 64 са жени, като най-много – седем – са представителките на регион Гданск, а по шест представителки имат регионите Лодзки земи и Силезийско-Домбровски. От всички делегати общо 132-ма са членове на ПОРП (14,8 %), 16 – на Демократическата партия (Stronniectwo Demokratyczne), а 7 – на Обединената народна партия (Zjednoczone Stronniectwo Ludowe)¹⁴⁾. Както коментира делегатът на регион Мазовше Яцек Буковски (председател на заводската комисия в „Унитра-Полколор“ във Варшава), „Нашият съюз успява да обедини хора с различни възгледи, в него има хора с различен произход, едни са дошли от Конфедерацията за независима Полша, други – от ПОРП [...] силата на нашия съюз е именно в това“. И добавя: „обединява ни съпротивата срещу злото, случващо се през последните 35 или 36 години в нашата държава¹⁵⁾“.

В заседанията на Първия национален конгрес на делегатите могат да вземат участие и гости (в това число съветници и експерти на „Солидарност“), представители на средствата за масова информация (с покани и акредитации, издавани от Организационния комитет на конгреса), както и членове на Профсъюза (при представяне на карта за достъп). Сред наблюдателите (гостите) има и представители от чужбина – както сочат данните на Министерството на вътрешните работи, акредитацията получават 501 души (над 90 % от капиталистически държави), от които 326 са представителите на пресата, радиото и телевизията¹⁶⁾.

Заседанията се излъчват чрез високоговорители и извън сградата. Протичането на конгреса се отразява подробно и от профсъюзната преса (преди всичко на страниците на Tygodnik Solidarność, чийто тираж във връзка с провеждането на конгреса се увеличава от 500 хиляди на един милион екземпляра) и агенциите на „Солидарност“ (Бюрото за пресинформация „Солидарност“ от Гданск и Пресагенция „Солидарност“ от Варшава). Отразяват го и профсъюзните радиа (Радиоагенция „Солидарност“ от Гданск, Радио „Солидарност“ от регион Мазовше, Редакцията на програмите за заводските радиовъзли и

Радиосекцията на НСП „Солидарност“ за регион Долна Силезия). Заседанията записва и Телевизионната агенция в рамките на BIPS благодарение на съоръженията (камери, уреди за монтаж и касетофон), предоставени от Международната конфедерация на свободните профсъюзи¹⁷⁾. Излиза и специален вестник на конгреса – *Głos Wolny*, както и англоезичната му версия *Congress Post*. В заседателната зала обаче не са допускани журналисти на Полската телевизия и на Полското радио, тъй като преговорите между „Солидарност“ и властите на Полската народна република относно принципите за излъчване на Първия национален конгрес на делегатите завършват с неуспех. За сметка на това в заседателната зала могат да влизат и да отразяват заседанията представители на Полската филмова хроника. Както коментира по-късно Яцек Курон, „Още от самото начало на конгреса започна сблъсъкът с държавната власт. Ставаше въпрос за излъчването на заседанията от радиото и телевизията. Правителството реши да се възползва от случая и да удари с един куршум два заека, затова обвърза съгласието си за излъчване с такива условия, които бяха неприемливи за „Солидарност“. Не по-малко сурови бяха условията от наша страна. Имахме искане предаванията да бъдат контролирани от лице, специално упълномощено за това от конгреса. Просто им няхмахме вяра, тъй като всичко, което властите дотогава излъчваха за нас, беше от клеветническо естество. Не постигнахме съгласие. Единствено [Полската] филмова хроника, която имаше коректно отношение към нас, получи разрешение да снима¹⁸⁾“.

С организацията на конгреса се занимава Избирателният екип на Националната споразумителна комисия (трансформиран по-късно в Национална избирателна комисия), като задачата му е да контролира правилното протичане на избора на делегати на I НКД, както и Конгресната комисия, отговаряща за подготовката на програмата и за организационните въпроси. Заседанията се водят на ротационен принцип от членовете на Президиума на I НКД (приет е принципът за тричленен екип). По време на първата сесия на конгреса председател на президиума е Тадеуш Сирийчик (регион Малополска), а по време на втората – Йежи Бузек (Силезийско-Домбровский регион)¹⁹⁾. В задълженията на президиума влиза предлагането на дневен ред, приемането на формални заявления, провеждането на гласувания, а също и вземането на решения относно реда.

В рамките на конгреса освен президиума работят и Програмна комисия (включваща представители на следните тематични екипи: № 1 – Демокрация и форми на профсъюзна дейност; № 2 – Организация на профсъюза; № 3 – Информация, обучение, работа по мнения и консултации; № 4 – Преговори, протестни акции, пропаганда; № 5 – Икономическа стабилизация, икономическа реформа, работническо самоуправление; № 6 – Пазар, цени, разходи за издръжка; № 7 – Работа и трудова заетост, заплащане, охрана на труда, трудово право; № 8 – Човек и околна среда – социална политика; № 9 – Гражданско право и правова държава; № 10 – Национално обучение и култура; № 11 – Отношение

на профсъюзите към държавната власт и към ПОРП; № 12 – Профсъюзът и другите социални движения, и № 13 – Средства за масова информация)²⁰⁾, Комисия за решения и заявления²¹⁾, Уставна комисия²²⁾, Мандатна комисия²³⁾, Преброителна комисия за явно гласуване и Преброителна комисия за тайно гласуване²⁴⁾.

Задачите на Програмната комисия се състоят в подготовката на програмна дискусия, събирането на заявления и програмни предложения, както и в обработката и представянето пред конгреса на програмния документ. Мандатната комисия има за задача да провери легитимността на мандатите, както и тази на заседанията, а Уставната комисия отговаря за събирането на предложения за промени в устава на Профсъюза, за разработването на проект за промени и представянето му пред конгреса, както и за разработването и представянето на проект за избирателна система, който да съответства на приетия устав.

Проекторешенията приема, а в случай на нужда и редактира, Комисията за решения и заявления. За резултатите от гласуванията отговарят Преброителната комисия за явно гласуване и Преброителната комисия за тайно гласуване (освен изборите за ръководство останалите гласувания са явни, но се допуска възможността за тайно гласуване по искане на 10 % от делегатите). За по-динамично протичане на заседанията е приет принцип, при който, ако липсват разногласия между членовете относно резултатите от гласуването, то резултатите се приемат на око, но ако няма пълно единодушие вътре в комисията или гласуването изисква да бъде прескочен определен процентен праг (например при гласуване на поправки в устава), гласовете се преброяват от преброителите по сектори.

Впечатление прави високата фреквенция по време на заседанията. През първия ден на конгреса например в заседанието преди обяд участват 814 делегати²⁵⁾, на следващата сутрин – 818²⁶⁾, на третия ден – 832²⁷⁾, на четвъртия – 760²⁸⁾, а на тържественото откриване на втората сесия – 824²⁹⁾. С изключение на 8 септември фреквенцията е около 90 %, което свидетелства за изключително високата дисциплина на делегатите, както и за това какво внимание посвещават на конгресните заседания.

Първият национален конгрес на делегатите се провежда в атмосфера на пълна демокрация и дори може да бъде окачествен като истински фестивал на свободата. Това води до нарушаване на дневния ред, до отклоняване от предварително указаните насоки за дискусии, до многобройни реплики и дублики и преди всичко до често удължаване на заседателното време³⁰⁾. Засадащите срещат огромни затруднения, особено по време на първата сесия, с приспособяването към правилата на конгреса. Освен това по мнение на делегатите президиумът на I НКД води заседанията безпланово и неумело³¹⁾.

Заместник-главният редактор на Tygodnik Solidarność и член на Програмния съвет на Центъра за социални и професионални дейности към Националната споразумителна комисия Валдемар Кучински разпалено описва на страниците на своя вестник протичането на I НКД по следния начин: „В залата цареше ти-

пичната за заседанията на Националната споразумителна комисия атмосфера, но много по-наситена. Процедурни въпроси, периодично нарушаване на заседателната дисциплина. Превъзбудени делегати, размахвайки картите си, често притичваха до микрофона, за да вземат думата. Тази зала живееше със свободата и младостта и затова беше разпалена и неудържима³²⁾. А участващият в конгреса като делегат и член на Президиума на управлението на регион Мазовше Збигнев Ромашевски пише в средата на осемдесетте години: „Чувствах се като през 1918 г., в първия полски парламент. С целия багаж на историческото закъснение, с липсата на формирала се в продължение на столетия демократична култура, политическа култура [...] когато всички искаха да се изкажат след 40 години мълчание. И говореха най-различни неща, мъдри и глупави. Понякога се отклоняваха. Интересното беше, че в края на краищата, когато се стигнеше до гласуване, здравият разум побеждаваше [...] Събралите се делегати искаха нещо и като Конгрес съумяха да го формулират съвсем не лошо“³³⁾.

По време на конгреса стават явни различията във възгледите между част от ръководството на Профсъюза и съветниците и активистите на местно ниво, които се стремят към по-безкомпромисна позиция спрямо представителите на държавния апарат. Израз на това е и искането от анекса към устава да бъде отстранен фрагментът за водещата роля на ПОРП, като това искане, в крайна сметка, не е подложено на гласуване. Друг израз на различия във възгледите е конфликтът на делегатите по въпроса за отхвърляне на правителствения проект за закон за работническо самоуправление. Владислав Фрасинюк (в рамките на I НКД делегат и председател на управлението на регион Долна Силезия) по-късно оценява факта по следния начин: „Известно е, че профсъюзът в известен смисъл излиза от конгреса с намалени сили, тъй като в много региони настъпват сериозни конфликти“. И посочва поредния фактор, довел до това състояние: „Изборите за ръководна власт предизвикаха големи емоции, високо напрежение³⁴⁾“. Всъщност разделянето на делегатите протича в различни плоскости, често вътре в самите региони. Както отбелязва в дневника си Валдемар Кучински, „Освен формалната подялба на региони [всеки регион заема отделен сектор], която понякога определя позицията (напр. по въпросите за регионалната структура на „Солидарност“), в залата се очертават други поделби вътре в самите региони. В регион Горна Силезия съвместно съществуват по-умерената фракция на Лешек Валишевски и радикалите на Анджей Розпеховски, сред вроцлавяни има привърженици на Фрасинюк и Модзелевски, в регион Мазовше – „истински поляци“ и съмишленици на Комитета за социална самозащита „KOR“ и т.н. По регионите се появяват фракционни разделения – групи делегати, симпатизиращи на Комитета за социална самозащита „KOR“, Конфедерацията за независима Полша, Движението за защита правата на човека и гражданина, Полската партия на труда (основана по инициатива на активиста на профсъюзната мрежа Йежи Милевски) и др. Конфедерацията за независима

Полша е силна в региона Катовице, Комитетът за социална самозащита „KOR“ – в Мазовше, Полската партия на труда – по Крайбрежието [...]. Всичко това е неизбежно, макар да вреди на профсъюза. Разрушава единството му, въвежда все по-силен политически елемент, като отслабва профсъюзния, задвижва механизма на политическия търг, радикализиращ движението³⁵“.

Със сигурност най-разгорещен спор по време на Първия национален конгрес на делегатите предизвиква въпросът за изразяване на благодарност към Комитета за социална самозащита „KOR“ (приемник на Комитета за защита на работниците), който по време на конгреса обявява края на дейността си. На 29 септември (четвъртия ден от втората сесия) Анджей Соберай от Радом предлага проект за решение относно благодарностите към Комитета за защита на работниците. В отговор делегатът от регион Мазовше Павел Незгодзки внася собствено решение, в което предлага идейният и исторически произход на „Солидарност“ да бъде изяснен общо, без да се споменава Комитетът за защита на работниците. След като делегатът от регион Мазовше, член на Комитета за социална самозащита „KOR“ Ян Юзеф Липски, се почувствал зле, заседанието е прекъснато. Делегатите се връщат към този въпрос едва в последния ден на конгреса, когато е гласуван радомският проект. За остротата на спора и съпътстващите го емоции свидетелства и това, че обявяващият конкурентното си предложение Незгодзки дори е заплут от една от противничките му³⁶.

Друг важен и дори фундаментален спор е този за програмата на Профсъюза, и по-конкретно за отношението на последния към управляващите в Полската народна република. Този въпрос се обсъжда от Програмната комисия на I НКД (и по-точно от нейния XI екип), която се разделя на „прагматици“ и „фундаменталисти“. Към първата група принадлежат Яцек Буковски (регион Мазовше), Анджей Гвезда (член на управлението на регион Гданск), Северин Яворски (заместник-председател на управлението на регион Мазовше), Ярослав Качински (ръководител на правната секция на Центъра за социални изследвания в регион Мазовше, бъдещ министър-председател на Полша), Лех Качински (член на управлението на регион Гданск, ръководител на регионалния Център за социални и професионални дейности и бъдещ президент на Полша), Богдан Лис (член на президиума на управлението на регион Гданск), Карол Модзелевски (член на президиума на управлението на регион Долна Силезия), Владислав Шила-Новицки (съветник в Националната споразумителна комисия) и Мачей Северински (активист на „Солидарност“ в Института за ядрени изследвания в Шверк). Към втората група се причисляват: Кажимеж Фирлейчик (член на управлението на регион Подбескидие), Валдемар Гил (председател на подрегиона на „Солидарност“ в Старгард Шчечински), Иренеуш Космал (председател на заводската комисия в управлението на Завода за държавен автомобилен транспорт във Варшава), Лешек Новак (експерт от управлението на регион Велкополска), Анджей Розпловски (бивш председател на Междувзаводския учредителен комитет в Катовице,

член на Националната споразумителна комисия), Ядвига Станишкис (известен социолог, профсъюзен съветник, съветник в националната споразумителна комисия) и Анджей Вечорек (член на управлението на регион Подбескидие)³⁷⁾. В полемиката си с „фундаменталистите“ „прагматиците“ установяват, че опонентите им се стремят към отхвърляне на системата, „докато те целят преустройство и реформа, базирайки се на компромис и социално споразумение с властта“³⁸⁾. Двете групи не успяват да стигнат до общо становище, поради което на конгреса са представени и двете – в крайна сметка, в програмата на Профсъюза остават само предложенията на „прагматиците“. Не намират място и идеите на „фундаменталистите“ за значително ограничаване на властта на ПОРП³⁹⁾. Налагат се по-малко крайните и по-компромисни предложения – Профсъюзът „признава формираните се в следвоенна Европа реалии“, а също и „принципната политическа форма на Полската народна република“ и се съгласява „да не се оспорва позицията на ПОРП в държавната политическа администрация“. В замяна на това от властите се очаква да се откажат от използването на сила, и ПОРП да признае „получените вече от обществото свободи за неприкосновени и да се откаже от опитите да ги ограничи“. Институционална гаранция за това състояние на нещата трябва да бъдат реформата на териториалното самоуправление, изборният кодекс за Национален съвет и създаването на втора камара на Сейма⁴⁰⁾.

В програмата си Профсъюзът предвижда преустройство на икономическата и политическата система. Формулировката звучи: „Отговорността ни кара да се вгледаме в конфигурацията на силите, създала се в Европа след Втората световна война. Искаме да завършим започнатото от нас дело на огромна промяна, без да нарушаваме международните съюзи. Те могат да получат гаранции, много по-надеждни от досегашните. Нашият народ, изпълнен с дълбоко чувство на достойнство и патриотизъм и оживен от своята традиция, може да бъде пълноценен партньор единствено когато поеме своите задължения сам и напълно съзнателно“⁴¹⁾. Тази формулировка предизвиква значителни спорове. За *votum separatum* се обявяват 73 делегати от – според не твърде прецизното определение – „различни региони“. В действителност са представители на четири региона: Подбжеже (Кошалин), Радомска земя, Велкополска и Подбескидие⁴²⁾. Според програмата реформираната икономика трябва да се базира на съчетание от планиране, пазар и самоуправление. Основна единица в нея трябва да бъде „социалното предприятие, което се ръководи от екип, представляван от работнически съвет, а оперативно е под ръководството на директор, избран чрез конкурс от съвета и освобождаван от длъжност също от него“⁴³⁾. Основа на политическата система следва да бъде самоуправлението, както твърди фрагмент от програмата на Профсъюза с наименование „Самоуправляема Жечпосполита“, според който „светогледният, социалният, политическият и културният плурализъм трябва да стоят в основата на демокрацията на самоуправляемата Жечпосполита“⁴⁴⁾. Предвижда се важен елемент

да бъде работническото самоуправление, и се планира да бъде възстановено териториалното самоуправление, резултат от свободни избори⁴⁵⁾.

С действията си властите нажежават атмосферата на I НКД, като например на 3 октомври повишават цените на цигарите, твърдейки, че правят това със съгласието на „Солидарност“. Но въпреки растящата в Профсъюза неприязън към управляващите и въпреки убеждението, че е невъзможно да бъде сключено споразумение с тях, избраното на втората сесия на конгреса ръководство на „Солидарност“ (Националната комисия) остава под контрола на умереното крило, което продължава да разчита на компромис⁴⁶⁾. Ситуацията е повлияна изключително много от преизбирането на Лех Валенса за председател. Той получава над 55 % от гласовете и има решаващо влияние върху формирането на състава на президиума на Националната комисия. Показателен в този случай е коментарът на Фрасинюк: „Веднага се появи въпросът за президиума. Навсякъде председателите имаха лукса да си подбират хората, с които биха искали да работят. Подбираха си хора, които са демократично избрани. А относно това, че там попадат малко известни лица? Аз мисля, че това е плюс. Най-малкото липсва психическият стрес, че хората с известни имена потискат новите⁴⁷⁾“. Идеята и механизмът, въз основа на които са избирани членовете на президиума на Националната комисия, са описани от Януш Онишкевич по следния начин: „Идеята беше следната: президиумът да бъде работно тяло, почти кабинет на председателя. И във връзка с това председателят да има право да предложи хората, с които би искал да работи в него. След множество дискусии се приема, че председателят има право да предложи кандидатури, които трябва да бъдат приети на принципа на номинацията, само ако всяка от тях получи поне 50% от гласовете. Приети са всички кандидати с едно-единствено изключение – 50% не получава предложеният от Валенса [Богдан] Лис⁴⁸⁾“. За разлика от Фрасинюк, Онишкевич смята, че подобен начин на избиране отслабва този орган. „След конгреса – казва той – над Профсъюза започват да се струпват все по-тъмни облаци и Президиумът все по-често се налага да се намесва спешно, при това основавайки се преди всичко на авторитета си. А това все пак е слаб авторитет, защото [...] в този Президиум има относително малко общоизвестни личности⁴⁹⁾“.

По време на конгреса е дадена нова дефиниция на Профсъюза, определен като социално движение, чиято цел е постепенната смяна на политико-икономическата система на държавата⁵⁰⁾. Въпреки многобройните спорове, свързани преди всичко с тактиката на дейност, I НКД се оказва манифестация на единството на Профсъюза. Както установява няколко години по-късно Януш Палубицки (тогава секретар на управлението на регион Велкополска и делегат на този регион), „Спорът на „фундаменталистите“ и „реалистите“ така, както го виждах тогава (и тук не променям мнението си), беше спор между две нагласи. И едните, и другите по принцип се стремяха към едно и също⁵¹⁾“.

Първият конгрес на делегатите извършва огромна по обем работа. По време на осемнадесетдневните заседания са приети (при много сложна процеду-

ра⁵²⁾) повече от 70 документа, приети са и поправките в устава и са избрани ръководните органи на Профсъюза (председател – Лех Валенса, Национална комисия, Национална ревизионна комисия). Тук е важно да се припомни, че борбата за местата в Националната комисия е ожесточена, а най-продължителната битка за място в тази комисия водят двама делегати на регион Гданск – Богдан Лис и бъдещият президент на Полша Лех Качински (трагично загинал в самолетната катастрофа край Смоленск на 10 април 2010 г.). Продължилата шест рунда „дуел“ печели първият кандидат⁵³⁾. Сред най-важните приети документи са „Програмно решение“ (особено неговата VI част, озаглавена „Самоуправляема Жечпосполита“⁵⁴⁾), „Послание към трудовите хора на Източна Европа“⁵⁵⁾, „Решение относно защитата на работническото самоуправление“⁵⁶⁾ и „Декларация на Първия конгрес на делегатите“⁵⁷⁾.

Особено широк отзвук получава „Послание към трудовите хора на Източна Европа“, в което се изразява подкрепа към хората, борещи се за независими профсъюзи в държавите от Източния блок. Този кратък документ звучи по следния начин: „Делегатите, събрани в Гданск на Първия [национален] конгрес на делегатите на Независимия самоуправляем профсъюз „Солидарност“, изпращат на работниците на Албания, България, Чехословакия, Германската демократична република, Румъния, Унгария и всички народи на Съветския съюз поздрав и подкрепа. Като пръв независим профсъюз в следвоенната ни история, чувстваме дълбокото единство на нашите съдби. Уверяваме ви, че противно на лъжите, ширещи се във вашите страни, ние сме автентично 10-милионно представителство, създадено [в печатния текст: свикано – ГМ] от работниците, представителство [в печатния текст: организация – ГМ], създадено в резултат на работнически стачки. Нашата цел е борбата за подобряване на битието на всички трудови хора. Подкрепяме тези от вас, които са решили да поемат по трудния път на борбата за свободно профсъюзно движение. Вярваме, че много скоро вашите и нашите представители ще могат да се срещнат, за да обменят профсъюзния си опит“⁵⁸⁾. Посланието става обект на остри атаки от страна на пропагандата на Полската народна република. В социалистическите страни (особено в Съветския съюз) са организирани „спонтанни“ митинги, на които се осъжда посланието. На 11 септември „Правда“ (вестник на ЦК на КПСС) определя конгреса като „антисоциалистическа и антисъветска оргия“⁵⁹⁾. Ден по-късно генералният секретар на ЦК на КПСС Леонид Брежнев в разговор с първия секретар на ПОРП за пореден път настоява в Полша да бъде въведено военно положение⁶⁰⁾. Властите на Полската народна република се решават на тази стъпка едва два месеца по-късно, през нощта на 12 срещу 13 декември 1981 г. В определен смисъл Първият национален конгрес на делегатите на НСП „Солидарност“ прави това неизбежно.

Превод от полски език: Станка Бонова

БЕЛЕЖКИ

1. Дейността на Независимия самоуправляем профсъюз „Солидарност“ е предмет на много изследвания както в Полша, така и в чужбина. Няма как да изброим всичките, но тук е мястото да се спомене, че в България по темата пише проф. Искра Баева (виж Baeva, I (2009). *The Role of the Solidarity in the demise of socialism in Bulgaria (1980 – 1989)*. In: *Solidarnosc i upadek komunizmu / Solidarity and the Fall of Communism*. Warszawa Gdansk, 3 – 4 June, 20 – 29).
2. Информация на военното разузнаване на ГДР за ситуацията в Полската народна република от дата 17 септември 1981 г. [в:] *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980 – 1982*, t. 2: *Kwiecień 1981 – grudzień 1982*, Warszawa 2007, с. 235). В протокола от заседанието на Политбюро на ЦК на ПОРП от 15 септември 1981 г. наистина не се споменава такова предложение, но въвеждането на военно положение действително е обсъждано тогава (виж *Protokół nr 7 z posiedzenia BP KC PZPR 15 września 1981*, [в:] *PZPR a „Solidarność” 1980 – 1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego*, Wydanie drugie rozszerzone, Warszawa 2013, с. 684 – 703). Ден по-късно Политбюро излиза с безпрецедентно изявление, в което между другото се казва: „начинът на протичане, както и решенията, взети по време на първата част на конгреса, издигнаха до ранга на официална програма на цялата организация скандалните тенденции и явления, наблюдаващи се в „Солидарност“, въпреки че те изглеждат крайни течения. По този начин едностранно бяха нарушени споразуменията, договорени в Гданск, Щечин и Ястшембе. Те бяха заменени с програма на политическа опозиция, която се цели в жизнените интереси на полския народ и полската държава“ (цитат по J. Holzer, *Solidarność 1980 – 1981. Geneza i historia*, Warszawa 1990, с. 271). *Nota bene* два дни преди заседанието на Политбюро се събира Комитетът за национална отбрана, за да обсъди подготовката за въвеждане на военно положение (Centralne Archiwum Wojskowe, 1806/92/85, Протокол nr 002/81 от заседанието на Комитета за национална отбрана от дата 13. IX. 1981 г., с. 176 – 185).
3. *Protokoły porozumień Gdańsk, Szczecin, Jastrzębie. Statut NSZZ „Solidarność”*, Warszawa 1980, с. 23.
4. *Uchwała KKP z 10 [wł. 9] IV 1981 w sprawie powołania Zespołu Wyborczego KKP oraz ustalenia jego zadań*, [w:] *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie 9 – 10 kwietnia 1981 r.*, oprac. T. Tabako, Warszawa 1996, с. 281.
5. *Uchwała KKP z 9 IV 1981 w sprawie wyboru delegatów na zjazd delegatów NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie 9 – 10 kwietnia...*, с. 282.
6. *Komunikat o posiedzeniu KKP w dniach 24 – 26 lipca 1981 r.* [в:] *Dokumenty Krajowej Komisji Porozumiewawczej i Komisji Krajowej 1980 – 1981*, oprac. J. M. Owsinski, http://archsol.pl/pliki/02_kkp_kk.doc.
7. Kuroń, J.(1991). *Gwiazdny czas. „Wiary i winy” dalszy ciąg*, Londyn, с. 214.

8. Protokół Komisji Mandatowo-Wyborczej 5 września 1981 r. [в:] *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 1: *I tura*, oprac. i red. G. Majchrzak, J. M. Owsiniński, Warszawa 2011, с. 147.
9. Център KARTA, Сдружение „Archiwum Solidarności“, колекция „Solidarność – narodziny ruchu“, A/7A.10. Стенограма от първия ден на втората сесия на Първия национален конгрес на делегатите на НСП „Солидарност“ от дата 26. IX. 1981 г., липсва номерация.
10. Kasprzykowski, A. & Węgrzyn, D.(2010). *NSZZ „Solidarność” Region Podbeskidzie* [в:] „Solidarność” 1980 – 1989, t. 6: *Wielkopolska Południowa*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa, с. 688.
11. *Sprawozdanie Krajowej Komisji Wyborczej*, „AS. Biuletyn pism związkowych i zakładowych”, 31. VIII. – 3. IX. 1981, с. 303 – 305.
12. *Ludzie „Solidarności”*. *Informator o delegatach na I Krajowy Zjazd NSZZ „Solidarność” – MSW Biuro „C”*, oprac. M. Piotrowski, Lublin 2002. Данните на Министерството на вътрешните работи се разминават с тези на Националната изборителна комисия на НСП „Солидарност“, които изглеждат достоверни. В информационния бюлетин, подготвен от Министерството на вътрешните работи, могат да бъдат открити профилите на 894 делегати, сред които 89 от регион Мазовше и 90 от регион Долна Силезия. Липсват по двама делегати и от двата региона (мандати номер 07043, 07088, 16073 и 16075), т.е. Станислав Лембас и Чеслав Закшевски от Долна Силезия и Зигмунт Семенюк и Хенрик Сташевич от Мазовше.
13. Център KARTA, Сдружение „Archiwum Solidarności“, колекция „Solidarność – narodziny ruchu“, A/7A.10, стенограма от петия ден на втората сесия на Първия национален конгрес на делегатите на НСП „Солидарност“ от дата 30 септември 1981 г., няма номерация.
14. Статистическа обработка на социологическите данни на делегатите на Първия национален конгрес на делегатите на НСП „Солидарност“ [в:] *Ludzie „Solidarności”*..., с. 463.
15. *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 2: *II tura*, ;, cz. II, oprac. i red. G. Majchrzak, J. M. Owsiniński, Warszawa 2013, с. 530.
16. *Akredytacje zagraniczne przy I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność” – Gdańsk, wrzesień-październik 1981 r.* (Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, 0397/443, t. 1).
17. По времето, в което се провежда I НКД, Телевизионна агенция BIPS създава своя пръв, кратък (21-минутен) филм със заглавие *Kandydat (Кандидатът)*, реализиран от Мариан Терлецки.
18. J. Kuroń, *Gwiazdny czas*. ..., с. 214.
19. На първата сесия заместник-председател на президиума на I НКД е Станислав Коцян (Западно Поможе), а на втората сесия – Антони Фиялковски (Мазовше). Съставът на президиума на двете сесии на I НКД може да бъде видян в *Statut, Uchwała*..., с. 81, 105.

20. *Spotkania zespołów tematycznych*, „AS. Biuletyn pism związkowych i zakładowych“, 5 – 10. IX. 1981, с. 611 – 612. Председател на Програмната комисия е Бронислав Геремек.
21. Начело на първата сесия на конгреса застава Тадеуш Матушик, а на втората – Ян Довгиало (и двамата от регион Мазовше). Съставът на Комисията за решения и заявления може да бъде видян в *Statut, Uchwała...*, с. 81 – 82; 105 – 106).
22. Неин председател е Станислав Дорочак (Ополска Силезия). Съставът на Уставната комисия може да бъде видян в *Statut, Uchwała...*, с. 86 – 87.
23. Работата ѝ се ръководи от Данута Новаковска (регион Гданск). Съставът на Мандатната комисия може да бъде видян в *Statut, Uchwała...*, с. 87 – 88.
24. Председател на комисията е Елжбета Блашчинска от Бидгощ. Пълният състав на Преброителната комисия за тайно гласуване може да бъде видян в *Statut, Uchwała...*, с. 112 – 113.
25. Протокол на Мандатно-изборната комисия от 5 септември 1981 г. [w:] *I Krajowy Zjazd Delegatów...*, с. 147.
26. Протокол № 2 и Известие № 2 на Мандатно-изборната комисия, включващо въпроса за 4 мандата от регион Желона Гура [в:] *пак там*, с. 248.
27. Протокол № 3 на Мандатно-изборната комисия [в:] *пак там...*, с. 380.
28. Протокол № № на Мандатно-изборната комисия [w:] *пак там...*, с. 517.
29. Център KARTA, Сдружение „Archiwum Solidarności“, колекция „Solidarność – narodziny ruchu“, A/7A.10, Стенограма от първия ден на втората сесия на Първия национален конгрес на делегатите на НСП „Солидарност“ от дата 26 септември 1981 г., няма номерация. Липсват данни за останалите дни.
30. Според Йежи Холцер решаващи за удължаването на заседанията са „както необходимостта от демократична дискусия по основни проблеми, така и липсата на опит в демократичните процедури и деформираната от предишните десетилетия култура на социален живот“. (Holzer, *Solidarność 1980 – 1981...*, с. 268).
31. Kaliski, B. (2003). „*Antysocjalistyczne zbiorowisko*”? *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ Solidarność*, Warszawa, с. 50.
32. Kuczyński, W. (2002). *Burza nad Wisłą. Dziennik 1980 – 1981*, Warszawa, с. 169.
33. J. Jankowska, *Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980 – 1981*, Warszawa 2003, с. 490.
34. *Пак там*, с. 422.
35. W. Kuczyński, *Burza nad...*, с. 170.
36. В действителност цялата суматоха е резултат от факта, че спорът, воден във варшавската „Солидарност“ между активистите от Комитета за защита на работниците и „истинските поляци“ (обвинявани в национализъм и дори в антисемитизъм), се прехвърля в рамките на общонационалния форум.

37. K. Brzechczyn, *Program i myśl polityczna NSZZ „Solidarność”*, [в:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, с. 34.
38. *Пак там*, с. 35.
39. Както установява Кшиштоф Бжехчин, според предложението на „фундаменталистите“ „Полската обединена работническа партия трябва да запази само монопола в областта на средствата за принуда. Това обаче означава партийният апарат да бъде лишен от контрола над средствата за производство и индоктринация“ (K. Brzechczyn, *Program i myśl polityczna...*, с. 35).
40. *Пак там*.
41. *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”*. *Stenogramy*, t. 2: *II tura*, cz. II..., с. 692.
42. *Пак там*, с. 815.
43. K. Brzechczyn, *Program i myśl polityczna...*, с. 36.
44. *Пак там*, с. 38.
45. *Пак там*.
46. Dudek, A. (2005). *Dzieje dziesięcioletniej „Solidarności” (1980–1981)* [w:] *Droga do niepodległości. „Solidarność” 1980–2005*, Warszawa, с. 44, 46.
47. J. Jankowska, *Portrety niedokończone...*, с. 422.
48. *Пак там*, с. 513.
49. *Пак там*.
50. B. Kaliski, „*Antysocjalistyczne zbiorowisko*“?..., с. 10.
51. J. Jankowska, *Portrety niedokończone...*, с. 463.
52. Съгласно приетата процедура проектите за решения се четат от председателя на Комисията за решения и заявления или от лицето, водещо дадената тема. Делегатите могат да внасят в комисията предложения за поправки, както и други предложения. В следващата стъпка Комисията подготвя втори проект (или няколко проекта), който се чете от председателя на Комисията от трибуната на конгреса и след провеждане на дискусия се подлага на гласуване (H. Wujec, *Glossa do „historycznego Posłania”*, „*Warszawskie Zeszyty Historyczne*” 1989, z 3, 110).
53. Повече по темата в: Majchrzak, G., Owsinski, J. M. (2014). *Jak Lech Kaczyński nie został członkiem Komisji Krajowej*, „w *Sieci Historii*” nr 11, с. 27–28.
54. То съдържа визия за демократизиране на политическата система и за социализиране на икономиката (виж *Statut, Uchwała...*, с. 19–61).
55. Виж *Statut, Uchwała...*, s. 94. Както твърди Йежи Холцер, „С приемането на посланието конгресът прекраща определена психологическа бариера. В няколко изказвания прозвучават искания за незабавни демократични избори за Сейм“ (J. Holzer, *Solidarność 1980–1981...*, с. 270).
56. Виж *Statut, Uchwała...*, с. 93–94.

57. Виж *Statut, Uchwała...*, с. 101.
58. G. Majchrzak, *Posłanie I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” do ludzi pracy Europy Wschodniej*, http://www.encysoł.pl/wiki/Pos%C5%82anie_I_Krajowego_Zjazdu_Delegat%C3%B3w_NSZZ_%E2%80%9ESolidarno%C5%9B%C4%87%E2%80%9D_do_ludzi_pracy_Europy_Wschodniej (посещение на 13 юли 2020 г.)
59. Цитат по *Gdański zjazd – antysocjalistyczne zbiorowisko. Komentarz dziennika „Prawda”, „Żołnierz Wolności” z 14 września 1981 r.*, [в:] B. Kaliski, *„Antysocjalistyczne zbiorowisko” ?...*, с. 112; Материалът в „Żołnierz Wolności” е в предпечат.
60. Dudek, *Dzieje dziesięciomilionowej...*, с. 46.

THE FIRST NATIONAL CONGRESS OF DELEGATES OF “SOLIDARITY” – A LESSON OF DEMOCRACY

Abstract. Established in September 1980, NSZZ “Solidarność” was not only a trade union, but also a great social movement, and a school of democracy for its own members. Starting from the democratically elected works committees, through regional authorities, to the national management - the National Coordinating Commission, the apogee of this social movement was the 1st National Congress of Delegates of NSZZ “Solidarność” which took place in the autumn of 1981.

Keywords: NSZZ Solidarity; PZPR; National Coordinating Commission; Lech Wałęsa; Gdańsk

✉ **Dr. Grzegorz Majchrzak**

<https://orcid.org/0000-0002-9267-7769>

Historical Research Office

Institute of National Remembrance

7, Wołoska St.

02-675 Warsaw, Poland

E-mail: grzegorz.majchrzak@ipn.gov.pl

Translated from Polish to Bulgarian: Stanka Bonova

E-mail: s_bonowa@abv.bg